

Gaál Csaba

Dohogjunk együtt a nyelvért

Emlékezés Benyhe Jánosra – gondolatok az ő jegyében

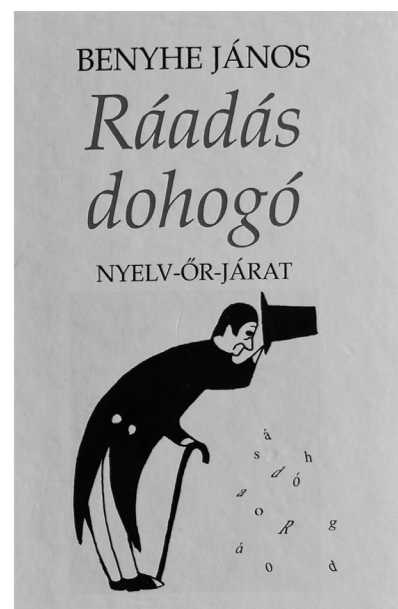
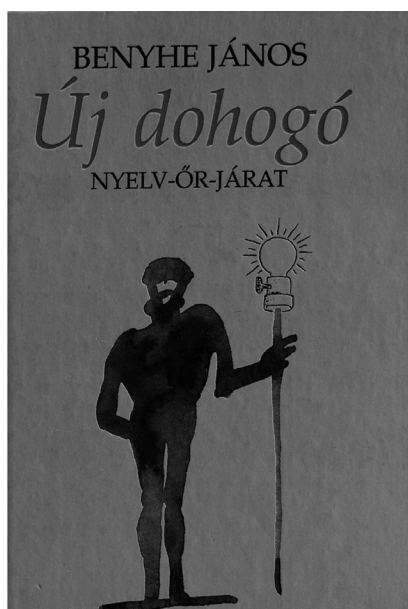
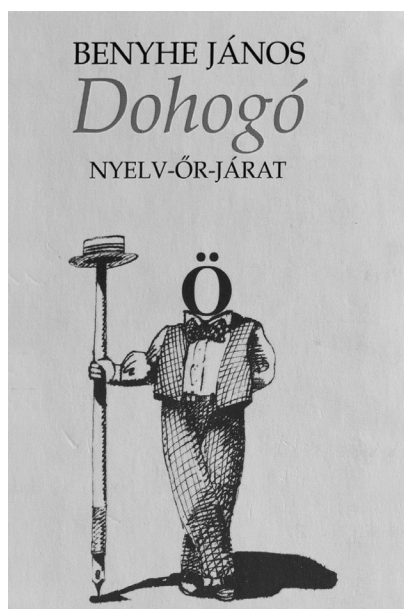
Cserbenhagyta a magyar nyelvvédelem ügyét a mai „hivatalos” nyelvtudomány sok egyetemi-tanszéki hangadója... Jórészt idegen tőlük a tárgyukkal való érzelmi azonosulás. (Soha ennyi közönyös sebeszt egy műtőasztal körül!)

Benyhe János

Anyanyelvünkben gyökereznek legmélyebben az olyan dolgok, mint az érzelem, a gondolat, a szeretet, az indulat, az öröm, a fájdalom, a bű és a derű. Kosztolányi szavával: a lélek. Ferdinandy Györgynek az anyanyelv a hazája: „most, életem alkonyán hallgatni is csak az anyanyelvemen tudok”. A nyelv tükörképe a társadalomnak, az egyes ember nyelvhasználata jellemző az illetőre. Egy romlásba döntött ország lelkiállapota sajjog leromlott nyelvhasználatunkban.

Mindig is érzékeny voltam a szép magyar nyelvre, de különösen az országból való távozásom óta (1979) tudatosan töreksem anyanyelvem ápolására. Az én nemzedékem – bizonyos műveltségi szint fölött – még összerenzen, ha olyanokat hall, amilyenekre később hozok számtalan példát.

Illyés Gyula után írom: néha úgy éreztem, érzem, hogy „nem tudok magyarul”. Jóval mérsékeltébb módon, de hazajárárom kezdetén (a kilencvenes évektől) magam is hasonló tapasztalatokat szereztem, ami a megértést illeti. Mert „romlásnak indult” valami, és vele az anyanyelvem is. Nem tartom magam merev ortológusnak, de ódzkodom a divatos, máshonnan átvett, értelmetlen új szavak használatától. Máiig nem értem, például milyen megfontolásból alakult ki, és miért kellett a lopás helyett a *lenyúlás* szót kitalálni. Hogy a csőd helyett miért jobb a *bedőlés*, még senkinek sem sikerült megmagyaráznia. Mi dől, és hova? Mennyivel jobb ez, mint a már bevált *csőd* vagy *tönkremenetel*? Ma már nem hazudunk, hanem *csúsztatunk*. Ez nem más, mint eufemizmus. Hallani: jövőre kőkemény *források* jönnek számításba. Lefordítva: lesz elég pénz. Újabban senki sem hagy jóvá vagy hagy helyben valamit, senki nem járul hozzá semmihez, hanem lépten-nyomon *rábólint*. A tűzoltóknak meg így kellemkednek: *lánglovag*. A *taláros testület* megjelölés pedig bágyadt szépelgés. Nincs már cél, veszély és hangszóró, helyette van *célkitűzés*, *veszélyeztettség*, *hangosanbeszélő*. A legérthet-

lenebb számomra, hogy egyvalaki elkezd valami szédületes balgaságot, és a többiek ragályként, kórusban, hógörgetegszerűen növekedve átveszik bárminemű mérlegetés nélkül, míg végül ezt hallani szelében-hosszában.

NEKÜNK MINDIG MÁSOKAT KELL UTÁNOZUNK? „Világra hozta harmadik gyermekét, hogy hamarosan az is eltávozzék az árnyékvilágból” – olvasnom egy híradásban. Ez a képtelen logika azt jelentené, hogy mintha csak abból a célból jött volna a világra az a csecsemő, hogy máris kimúljon. Ebben a mondatban azonban semmi kivétlivalót nem találnának az indoeurópai nyelvek, írja Benyhe János. Mert nem úgy jár az eszük, mint a miénk. *Kiment a szobából, hogy azonnal visszajöjjen.* (Csak azért?) Holott helyesen így lenne: *Kiment a szobából, de azonnal visszajött.* Miért kell nekünk mások helytelenségeit átvenni? Nem volna jobb ismét magyarul gondolkodni?

A mindennapokban látható, hogy a magyarok csaknem mindent kritika, józan ítélet nélkül, szolgálisan átvesznek. Oka kevésbé természetünkben, mint inkább kulturátlanságunkban keresendő. Silány divatirányzatok jelennek meg, epigon módon baseballsapkát viselnek a fiatalok, amelyet persze zárt helyiségben sem vesznek le (egyesek még mise alatt is viselik az USA-ban!), át vesszük az amerikaiaktól a halloween ünnepet, ez a vidám ünnep blaszfémikus módon éppen mindenszentek (*All Saints*) napjára esik (*All Hallows Even*). Az angoloktól terjedt hozzánk a Valentin-nap, holott van nekünk tisztességes Bálint-napunk is. Újabban nem csökkentik a kamatot, hanem *vágják*, ami nem más, mint az angol *cutting* szó tükörfordítása. A bankhivatalnokok azt hiszik, hogy előkelőbbek, szakszerűbbek, amikor utánózzák az angolszász észjárás nyelvi lenyomatait? Szomorú, hogy mindeközben elveszítjük saját értékeinket. De elvesztettük tartásunkat is?

NYELVROMLÁS Az angol nyelvterületen tanult vagy csak annak imádatába süllyedt menedzserek, média- és közszereplők elkezdtek angol hangsúlyozással beszélni. Hadarnak, minden szót megnyomnak, fölkapják a mondat végét. Különösen fájlaható, hogy még a nemzetiként elkötelezettnek vélt miniszterelnöki szóvivő is mennyire magyartalan mondatangusúllyal beszél. Kétségbeejtő beszédkulturánk veszes igénytelensége (trágárság, szükös szókincs, szétesett mondatok, idegen szerkezetek).

Zavar a sok erőltetett, fölösleges és értelmetlen igekötő is: *megelőlegez, meghitelez, megajánl, megtámogat, megpanaszol, az állatok áthűtése kánikula idején stb.* A dolgok netovábbját hallottam nemrég: a helyzet bejósolása, de nem kevésbé taszító a *besokall*. A vonatkozó névmások közül (*aki, amely, ami*) leegyszerűsítve, tudatlanul még tanult emberek is csak az *aki*-t használják: „Azok a pártok, *akik...*” vagy „Minden vállalat, *aki...*”. Most, hogy átmenetileg gyengült a forint, a hírmondó például ezt szajkózza: „3 *egységgel* romlott a forint”. Ugyan mi az egysége nemzeti valutánknak? A hirdetésekben pedig mást sem hallok, mint *0 Ft-ot – az ingyen, díjtalanul, költségmentesen szó megszűnt létezni.*

Nagyon szomorú, hogy a nyelvromlás következményeit a televízióban, a rádióban hallani bemondóktól, riporterektől, közéleti személyiségektől. A megszólalók nyelvezete egyre lejjebb csúszik a szegényesség, a közhelyesség és az elsilányulás irányába. Az intézményeknek és a közszereplőknek tulajdonképpen feladata lenne példát mutatni, az emberek ugyanis utánuk mennek. Az élet iskolájában egy bolond szót csinál. Ha mindig ugyanazt a hibás szót, kifejezést hallják, abból indulnak ki, hogy ez így helyes.

Bele nem törődtem nyelvünk kifacsarásába, de mit tehetnék mást, mint hogy tiltakozom. Én továbbra is megmaradok a régi, tiszta, érthető magyar beszédnél. Úgy tűnik, meg kell tanulnom érteni – de nem beszélni! – azt a másik magyar nyelvet, amely a könyvekben (szerencsére!) már csak megsűrve jön át. Határozottan zavar azonban a divat, amelytől a művelt köznyelv mindig is irtózott.

„»A nyelv változik« – hangoztatják a liberális felfogású nyelvészek. Ez persze a legkényelmesebb álláspont. Harc és nevelés helyett önmaguk lustaságának és felelősségének felmentése. Ölbe tett kézzel nézni a nyelvromlást, hadd burjánozzon szabadon, hiszen az »élet« alakítja a nyelvet. De akkor mi szükség rájuk? Hasonló ez azokhoz a rest és tohonya szülőkhöz, akik az »antiautoriter« divatos irányzat mögé bújva nem nyirbálják gyermekeik vadhajtságait. De kell-e befolyásolnunk a nyelv mozgásait? Mindenképpen, hiszen magányos nyelv a miénk ezen a tájon, körbefonva idegen szomszédos nyelvekkel. Ezek az indoeurópai hatások málasztják nyelvünk sajátos szerkezetét, főleg szórendünket és mondattanunkat. Kár lenne ebek harmincadjára juttatni ezt a kincsünket, mert ez a személyiségünk és nyelvközösségünk legsajátabb vonása.” (Benyhe János: Dohogó. Kortárs Kiadó, 2005, 27. oldal)

KORUNK MŰVELETLENSÉGE Mint Szerb Antal (1901–1945) már 70 évvel ezelőtt irodalomtörténetében írta: „Korunk a filléres intelligencia kora.” Sokan úgy hiszik, mint ahogyan a mondás tartja: „Ha hivatalt ad az Isten, ész is ad hozzá.” Vagy van eszünk, vagy nincs, az nem mitőlünk függ, de a műveltség és a tájékozottság bizony megszerezhető! Albert Schweitzer (1875–1965) írta *Kultúra és etika* című könyvében: „Kultúránknak az a végzete, hogy sokkal inkább fejlődött anyagiaságban, mint szellemiekben.”

Az értelmiség tulajdonképpen az a foglalkozástól független társadalmi csoport, amely értő emberekből áll, mert használják értelmüket, rendszerezett tudás birtokában vannak, és akiknek az életében a szellemiség meghatározó. Az úgynevezett tanult emberek, szakértelmiségiek néha szűkebb látókörűek, mint hiszik magukról, vagy éppenséggel annyira széles látókörűek, hogy az már lapos (John Lukacs). A felsőfokú végzettség elvileg lényegi velejárója lenne az értelmiségi létnek, ám gyakorlatilag más a helyzet: a diplomával nem rendelkezők között sokszor jóval értelmesebb embereket találni. Mert különbség van a valódi műveltség és a tanult

tudás között. A műveltség egy lény határtalan növekedését jelenti, amely ismeretfolyamaton át szerves hasonulásban és eleven egyesülésben alakul ki, és amelyet az ember mélyen átmunkált, és közben megszeretett. A tanultság ezzel szemben csak gyakran teljesen különböző és ráadásul feldolgozatlan anyagmennyiségek felhalmozása egy bizzar csomagban, amely nem ér többet, mint egy lexikon. Manapság az orvosok szellemi érdeklődését a szaktudás annyira korlátozza, hogy csak kevesen nevezhetők a fenti értelemben értelmi-ségieknek. Nem ártana, ha ezt a tényt az oktatás felelősei figyelembe vennék!

Ritkulóban van az általános műveltség. Jean Cocteau (1889–1963) mondta: „Századunk jellemzője, hogy a butaság gondolkodni kezdett.” Hozzátehetne volna, hogy a butaság gondolatai vulgárisak, kritikátlanok, unalmasak, bár a buta embernek is van néha okos gondolata, csak nem veszi észre. Öntelten azt hisszük, hogy jaj, de művelt, felzárkózott, soha nem látott világban élünk! Feltűnő a mai nemzedék tartás- és szemléletbeli „gyökértelensége”. Ma részben a technika fejlődésébe vetett hitünk romjainál állunk, és lassan rádöbbenünk, hogy más, azaz emberi értékek is léteznek.

A régi gimnáziumban sem az volt a humán műveltség oktatásának a célja, hogy részleteket tanítson meg, hanem – a tanulás gyakorlása mellett – megtanítsa ismerni és szeretni az irodalmat, művészetet, tágítsa a gyerekek érdeklődését. Bár 1948 után, a Rákosi-diktatúra idején a legtöbb iskola még megőrizte a megfélemlített tanárokhoz kötött és a régi hagyományokon alapuló, de szakmailag kitűnő oktatási rendszert, így a diákok műveltségi szintje csak törést szenvedett. Jellemző a korra az 1951-ben koholt vádak alapján kivégzett Melocco Jánosnak (1909–1952), az ismert szobrász édesapjának Ferenciek terén látható emléktábláján a halálos ítéletből vett részlete: „Művelt, tehát veszélyes...” – így viszonyult a tanult emberekhez a kommunista rendszer. A legveszedelmesebb fajta azonban a félművelt ember. Aquinói Szt. Tamás (1225–1274), olasz dominikánus szerzetes, filozófus írta a *Summa theologicában*: *Timeo hominem unius libri* (Félek az egykönyvű embertől – azaz a félművelttől). Ezzel a megállapítással már a jelenben vagyunk.

MÉLTATÁS Már az írásom elején hivatkoztam Benyhe Jánosra, aki a leirtakhoz hasonló gondolatokkal foglalkozott a *Heti Válaszban* – 2010-ben bekövetkezett haláláig – rendszeresen megjelent *Dohogó* című rovatában. Tárcait mindig elolvastam, mert annyira épületesek voltak. Még a tavalyi könyvhéten megvettem három kötetben a Kortárs Kiadónál megjelent nyelv-művelő írásainak hasonló nevű gyűjteményét, amely nem hiányozhat az anyanyelvéért aggódó, nyelvörző és nyelvét ápoló ember könyvtárából.

Érdekes, hogy néha nem a szakma képviselői azok, akik kiállnak bizonyos területek védelmében (lásd a mottót). Az 1926-ban Hódmezővásárhelyen született Benyhe János sem nyelvész, hanem az ELTE-n diplomázott angol–francia szakos tanár.

Kiváló nyelvérzékének köszönhetően beszélt angol, olasz, német, spanyol, portugál, holland, orosz nyelven, és 5 évig Magyarország brazil nagykövete is volt, valamint a PEN Club főtájkára. Számos idegen nyelvű könyv fordítójaként is bevonult a magyar irodalomtörténetbe, egyéb nyelv-művelő, esszé- és prózaíró munkásságáról, szerkesztéseiről nem is szólva. Minthogy nagy meggyőző erővel lépett fel az anyanyelv védelmében, sokan azt hitték, hogy nyelvész. Ezt a kitüntető címet azonban mindig szerénységgel hárította el magától.

Mint ahogyan az lenni szokott, a sikeres munkásságot követően, halála után most valóban egy igazi nyelvész vette át a szerepét. Itt is beigazolódott azonban az a tapasztalati tény, hogy valamely kimagasló egyéniség után folytatni ugyanazt nagyon nehéz szerep. Vajon miben áll az írásaiban megnyilvánuló rendkívüli vonzóerő? Megelőző gondolatfűzésemben kifejtettem korunk szellemi hanyatlását és azt, hogy a tanultság és a műveltség meg az intelligencia különböző fogalmak. Nos, Benyhe – már csak széles idegennyelv-ismerete miatt is – olyan magas fokú általános tájékozottsággal, műveltség-gel rendelkezett, amely ma párját ritkítja. A közmondás úgy tartja: madarat tolláról, embert barátjáról ismerni meg. Azzal azt hiszem, mindent elmondtam, hogy barátai között szerepelt Lator László is, aki az irodalom és a fordítás területén hasonló nagyot teljesített.

A leirtakon túl még egy ritka tulajdonságot birtokolt Benyhe: két lábbal állt a valóság talaján. Tárcaiban tollhegyre tűzött nyelvi célpontjai egytől-egyig a napi életből származnak. Ő is azon dohog, amin én, csak ő művelődéstörténeti, nem-egyszer filozófiai összefüggéseiben tárgyalja a jelenségeket, nem feledve az aktuálpolitikai vonatkozásokat sem. Magam is tisztántúli lévén nemcsak azért írom, hogy saját fatornyos hazámát is védelmembe vegyem, de az alföldi józan paraszti gondolkodás tükröződik minden sorában. Nincs benne mesterkélttség, fellengzősség, tudálékoság. Öröm olvasni a gyerekkoromban általam is megélt vidéki világ embereinek felidézett szólásmondásait, az ő nyelvezetére is jellemző ízes szavakat, amelyeket a mai (városi?) emberek talán meg sem értenek. Őröla valóban elmondható: személye pótolhatatlan.

Berényi Mihály

Hozzászólás Gaál Csaba: Dohogjunk együtt a nyelvért című közleményéhez

Megragadom a hozzászólásra kínálkozó alkalmat, mivel jólesik együtt dohognom a hasonló gondolkodású társakkal. Gaál professzor úr, noha évtizedek óta él Németországban, példamutatóan szívén viseli anyanyelvünk sorsát; nevét gyakran láthatjuk lapunk szerzői között. Még a német nyelv-védők munkásságára is kiterjed a figyelme (2011: 11–13). „Minden nyelvnek megvan a maga logikája, és a nyelvben tükröződik egy nép mentalitása, tulajdonságainak némelyike, sőt – talán nem túlzás – a lelkiülete is” – írta 2007-ben (86–87). Ezt a logikát, mentalitást és lelkiületet fenyegeti a nyelvrontás

és annak tétlen szemlélése. Bárki tapasztalhatja, hogy mennyire igaz van az írónak: orvosaink valóban csak szakmai értelemben tartoznak az értelmiséghez, nyelvhasználatukra sajnálatosan jellemző a trágárság, megtalálhatók benne a rádióban, televízióban és az utcán hallható hibák.

A Magyar Orvosi Nyelv nemes küldetést teljesít, de követők – követők serege – nélkül nem fog eredményt elérni. Attól tartok, hogy például Kovács professzor úr hiába javasolja a pacemaker helyett a jól hangzó *ütemzőt* (2011: 3), ennyitől nem fog elterjedni, az elangolosodásunk most megállíthatatlannak tűnik.

Figyelemre méltó a családom informatikus tagjának véleménye: „Az angol nyelv térhódítása helyeselhető *trend*, a magyar nyelvnek nincs jövője. Ha elmennek a számítógépekhez nem értő és öreg nyelvvédők, átmenetileg uralkodni fog a gyorsabb és egyszerűbb magyar. A *műxik* és társai jogosan terjednek, a *bevállalnak* igenis más a hangulata, mint a *vállalé* vagy *elvállalé*. A magyar nyelvbe egyre nagyobb

arányban belekeveredik az angol, nem érdekesek a nyelvészek által felvetett hibák, hiszen azok is elmúlnak néhány évtizeden(!) belül.”

Nem értek egyet ezzel a jóslattal, irányzattal. Szívesebben venném, ha nem a magyar nyelv angolosodna el, ha egymástól függetlenül megmaradna mind a kettő. És ne adjuk föl! Harcoljunk a „*Szabadalom szerzői Kiss és Nagy voltak*” mondatok ellen, hogy az *okoz, előidéz, kivált, kelt, létrehoz, gerjeszt, indukál* stb. helyett az egyetlen – *resultedből* származó – *eredményez* uralkodjon! Beszéljünk magyarul, hiszen azért vagyunk magyarok! Ez nem akadály a annak, hogy mellette otthon legyünk az angolban is.

IRODALOM

Gaál Csaba 2011. Mi újság a német nyelvvédőknél? *Magyar Orvosi Nyelv* 11/1: 11–13.

Gaál Csaba 2007. A gyógyítás és fordítás útvesztői. *LAM* 17/1: 86–87.

Kovács Gábor 2011. Tisztelt Szerkesztő Úr! *Magyar Orvosi Nyelv* 11/1: 3.

„Amely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája, csak szállása; nincs hazafisága, mert nincs hazája; és csak a szerencsés időnek tulajdoníthatja, hogy az ilyen nem nemzetet, hanem csoportot más nagy nemzet el nem nyeli. [...] A nyelv köti az embereket egy olyan nemzeti testté, melynek a politika vészei nem árthatnak. Nyelvünk nélkül egyenként ingadozó, gyökereket nem verhető, gyenge nádszálak vagyunk, melyeket a politikának legkisebb szelei kitekerhetnek; szóval, a nyelv lelke a nemzetnek. Szükséges tehát főképpen nyelvünket a lehető tökéletességre hoznunk; ha csak mindörökké meg nem akarunk, a becsmerezés szerint, maradni egy vélekedéseink, szokásaink, indulataink, vallásaink, nyelveink által széjjelszaggatott, lelketlen, egyenetlen, viszálykodó s mellette mégis nemzeti büszkeséggel nevetségesen felfújtt embercsoport – más nagy lelkes nemzetek csúfja.”

Kisfaludy Sándor, 1801